

TERESA FAMULSKA

PODATKOWE UWARUNKOWANIA RYNKOWYCH ZACHOWAŃ KONSUMENTÓW

1. ZACHOWANIA KONSUMENTÓW I ICH UWARUNKOWANIA

Rynkowe zachowania konsumentów to zespół działań związanych z dokonywaniem wyborów, mających na celu zakup dóbr i usług. Proces ten obejmuje całokształt czynności związanych z podejmowaniem decyzji, rozpoczynający się od uświadomienia potrzeby, a kończący się na ocenie przez konsumentów trafności decyzji¹. Zachowania konsumentów uwarunkowane są wieloma czynnikami, problematyka ich usystematyzowania pozostaje przedmiotem licznych prac². Poszczególni Autorzy, w zależności od przyjętego kryterium stosują różne wersje klasyfikacji.

Jedną z propozycji jest wskazanie na³:

- makroekonomiczne determinanty zachowań nabywców, jako warunków, w jakich przebiega proces decyzyjny wszystkich konsumentów zamieszkających w danym kraju lub regionie oraz
- pozostałe determinanty w podziale na dwie główne grupy: obiektywne i subiektywne, w zależności od tego, czy dany czynnik jest niezależny od sposobu postrzegania, czyli podmiotu określającego, czy też może być różnie interpretowany w zależności od tego, kto dokonuje oceny.

W obrębie determinant obiektywnych wyróżnia się ponadto uwarunkowania:

- ekonomiczne wewnętrzne (dochody pieniężne i naturalne, dotychczasowy poziom konsumpcji, stan posiadania itp.),
- ekonomiczne zewnętrzne (podaż towarów, poziom i relacje cen, stan infrastruktury handlowo-usługowej, stan informacji o towarach i inne),
- pozaeconomiczne wewnętrzne (demograficzne, społeczne, zawodowe),
- pozaeconomiczne zewnętrzne (cywilizacyjno-kulturowe, geograficzno-przyrodnicze, organizacja życia społecznego).

Z kolei jako czynniki subiektywne wymienia się głównie: postawy, nawyki, zwyczaje, motyw, proces uczenia się, osobowość, tradycje.

Podkreślić należy, że makroekonomiczne uwarunkowania zachowań konsumentów stanowią swoisty czynnik pierwotny, który w istotny sposób przesądza o oddziaływaniu pozostałych czynników. Uwarunkowania ma-

¹ Por. R. Kłeczek, W. Kowal, P. Waniowski, J. Woźniczka, *Marketing. Jak się to robi?*, Ossolineum, Wrocław 1992, s. 57.

² Zagadnienie to szczegółowo omawia A. Drab, *Typologia czynników zachowań konsumpcyjnych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej, Katowice 1990, s. 177 i n.

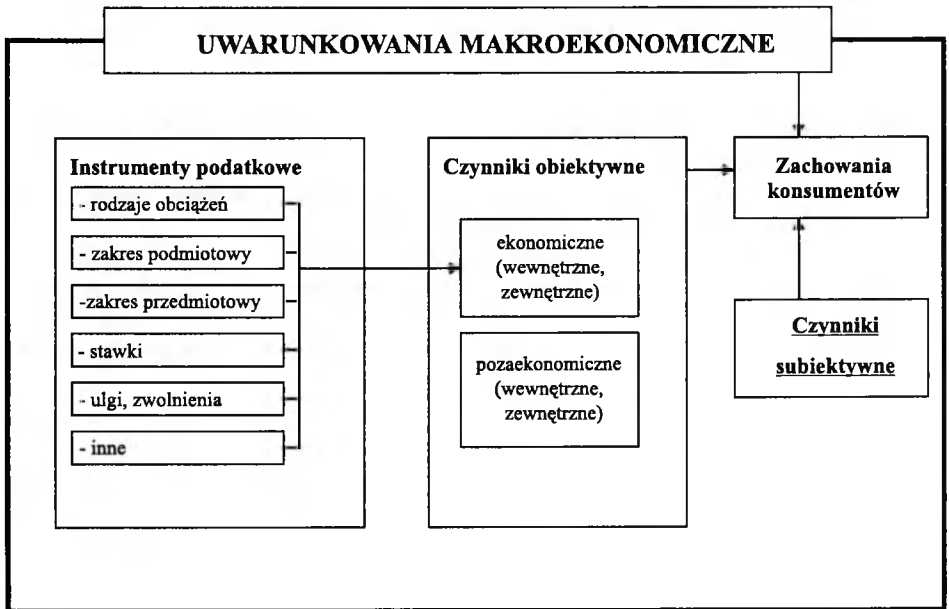
³ Por. *Rynkowe zachowania konsumentów*, red. E. Kieźel, Akademia Ekonomiczna, Katowice 1999, s. 106.

makroekonomiczne kształtują ogólne ramy zachowań indywidualnych podmiotów konsumpcji, oddziałują na ich możliwości rozwojowe, adaptacyjne, aspiracje itp. Zasadnicze czynniki makroekonomiczne to: poziom rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego kraju, stan koniunktury, równowaga rynku, globalizacja gospodarki światowej, integracja międzynarodowa.

Zewnętrzne uwarunkowania i czynniki kształtujące procesy zaspokojenia potrzeb są pochodną prowadzonej w danym okresie polityki społeczno-gospodarczej. W szczególności należy tutaj wskazać politykę konsumpcji, która jest świadomym działaniem państwa w celu podnoszenia poziomu życia oraz kształtowania i przekształcania struktury konsumpcji, zgodnie z wymaganiami racjonalności pod względem fizjologicznym, społecznym i ekonomicznym. Organa władzy mają do dyspozycji bogate instrumentarium oddziaływania na zachowanie konsumentów.

Podkreślić trzeba, że wykorzystywane powinny być przede wszystkim narzędzia regulacji pośredniej, z pomocą których władza kształtuje warunki sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu państwa. Do takich narzędzi zaliczają się instrumenty podatkowe.

Poszukując miejsca podatków wśród determinant zachowań konsumentów zauważyć należy, że są one tylko jednym z wielu czynników oddziałujących na konsumenta – na jego wybory, (próbę umiejscowienia instrumentów podatkowych w oddziaływaniu na decyzje konsumentów przedstawia rys. 1). Można doszukiwać się różnych pośrednich i bezpośrednich – podatkowych implikacji wyborów konsumentów, przy czym za najbardziej istotny trzeba

Rys. 1. Miejsce instrumentów podatkowych w oddziaływaniu na zachowania konsumentów

uznać wpływ konstrukcji podatkowych na podstawowe ekonomiczne przesłanki decyzji konsumenta – czyli na dochody i ceny. Dalsze rozważania koncentrują się właśnie na wskazanej problematyce związków rozwiązań podatkowych z dochodami konsumentów oraz cenami dóbr konsumpcyjnych w aspekcie zachowań konsumentów.

2. ODDZIAŁYWANIE INSTRUMENTÓW PODATKOWYCH NA DOCHODY KONSUMENTÓW

Podstawową funkcją obciążeń podatkowych pozostaje funkcja fiskalna, czyli zasilanie kas publicznych, tym samym podatki są instrumentem przymusowego przejęcia części funduszy prywatnych i tworzenia funduszy publicznych. Zadania fiskalne podatków wiążą się ściśle z ich funkcją regulacyjną, czyli kształtowaniem dochodu i majątku będących w dyspozycji podatnika⁴. Jest oczywiste, że im więcej przejmie władza publiczna, tym mniej pozostanie w dyspozycji podmiotów prywatnych. W tym kontekście należy podkreślić, że zaspokojenie potrzeb publicznych zawsze ogranicza możliwości konsumpcji indywidualnej⁵.

Zasadniczym obciążeniem dokonującym „okrojania” dochodów ludności pozostaje powszechne, bezpośrednie opodatkowanie dochodów osobistych – w Polsce jest to podatek dochodowy od osób fizycznych funkcjonujący od 1992 roku⁶. Zauważyć należy, że przejęcie przez władzę publiczną części dochodów osób fizycznych oznacza nie tylko ingerencję w poziom dochodów, ale również ich korektę.

Rozpatrując podział pierwotny dochodu w ujęciu podziału osobistego (poprzecznego), uwzględniającego wysokość i rozdysponowanie dochodu między poszczególne osoby lub grupy, odnotować trzeba jego nierównomierność. Przyczyn tego zróżnicowania jest wiele, m.in. kwalifikacje, zdolności, stan zdrowia, wiek, pochodzenie, posiadanie majątku, dziedziczenie. Nierówności w podziale dochodu wynikają także z nieprawidłowości w funkcjonowaniu mechanizmu rynkowego, np. monopolizacji czy dyskryminacji niektórych grup zawodowych. Za zasadną należy zatem uznać interwencję państwa w podział dochodów celem: z jednej strony – skorygowania nieuzasadnionych dysproporcji, a z drugiej strony – zapewnienia słabszym ekonomicznie grupom społecznym godnych warunków życia⁷.

W okresie transformacji w Polsce dokonano się znaczne rozwarstwienie dochodów z pracy, pogorszyły się relacje pomiędzy wynagrodzeniami pracowników sektora przedsiębiorstw a wynagrodzeniami pracowników sfery budżetowej. Zwiększyło się także zróżnicowanie wynagrodzeń między sek-

⁴ Por. *Niemiecki system podatkowy a reforma podatkowa w Polsce (materiały)*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991, s. 60.

⁵ Por. S. Owsiak, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 23.

⁶ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dziennik Ustaw 1993, Nr 90, poz. 416 z późniejszymi zmianami.

⁷ Szerzej zagadnienie roli państwa w podziale dochodu por. A. Komar, *Finanse publiczne*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1996, s. 41 - 43.

torami, działami i sekcjami, jak również wewnątrz sektorów i działów⁸. Analiza zmian w dochodach rozporządzalnych potwierdza, że między grupami społeczno-ekonomicznymi występują znaczne różnice⁹. Dodatkowo odnotowania wymaga – jako bardzo niekorzystne – postępujące zróżnicowanie w regionalnym rozkładzie dochodów.

W tym miejscu nasuwa się pytanie: w jakim stopniu powszechne opodatkowanie dochodów ludności dokonuje pożądaney korekty różnic w dochodach osobistych. Próba odpowiedzi na wskazane pytanie może być analiza rozkładu dochodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych: przed i po opodatkowaniu. I tak, rozpatrując dane za lata 1997 i 1998 (por. tabela 1): rozkład dochodów po opodatkowaniu różnił się niezbyt istotnie od rozkładu przed opodatkowaniem, bo o około 2 proc. na korzyść podatników znajdujących się w pierwszym przedziale podatkowym.

Tabela 1

Rozkład dochodów przed i po opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych w latach 1997 - 1998

Przedział podatkowy	1997			1998		
	rozkład ilości podatników (w %)	rozkład dochodów (w %)		rozkład ilości podatników (w %)	rozkład dochodów (w %)	
		przed opodatkowaniem	po efektywnym opodatkowaniu		przed opodatkowaniem	po efektywnym opodatkowaniu
I	94,57	76,66	78,65	95,04	75,61	77,81
II	4,42	12,38	12,21	3,77	11,10	10,88
III	1,01	10,96	9,14	1,19	13,29	11,31
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Korekta zróżnicowania poziomu dochodów dokonywana za pośrednictwem podatku dochodowego od osób fizycznych nie jest istotna, na co wpływa między innymi:

- mała liczba przedziałów opodatkowania,
- niezbyt wysoka maksymalna stawka podatku¹⁰,
- fakt, że progresja podatkowa łagodzona jest przez ulgi, z których części korzystają podmioty zamożne.

W kontekście rozważanego zagadnienia trzeba podkreślić, że podmiotem konsumpcji nie jest pojedynczy podatnik, ale jego gospodarstwo domowe¹¹. Stąd problem redystrybucji dochodów wiąże się z koniecznością

⁸ Por. *Rocznik Statystyczny 1999*, GUS, Warszawa 1999, s. 156 - 163.

⁹ Por. J. Więcek, A. Fajczak, *Zmiany dochodu i czynniki demograficzne w gospodarstwach domowych*, „Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 8.

¹⁰ Dla porównania, w krajach Unii Europejskiej maksymalne stawki podatku dochodowego od osób fizycznych w 1997 r. wynosiły: w Austrii 62%, w Belgii 72%, w Danii 45%, w Finlandii 51%, we Francji 65%, w Grecji 63%, w Hiszpanii 66%, w Holandii 72%, w Irlandii 58%, w Luksemburgu 57%, w Niemczech 56%, w Portugalii 61%, w Szwecji 50%, w Wielkiej Brytanii 40% i we Włoszech 62%, por. J. Owens, *Emerging Issues in Tax Reform*, „The Notes International”, December 22, 1997.

¹¹ O różnych koncepcjach opodatkowania dochodu rodziny piszą: W. Wójtowicz, P. Smoleń, *Podatek dochodowy od osób fizycznych – prorodzinny czy neutralny?*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1999, s. 28 - 38.

wyodrębnienia, obok wskazanej redystrybucji wertykalnej (pomiędzy osobami o niskich i wysokich dochodach), redystrybucji horyzontalnej, czyli w ramach tej samej grupy dochodowej przy uwzględnieniu sytuacji rodzinnej poszczególnych gospodarstw domowych¹².

W aktualnych rozwiązaniach podatkowych o redystrybucji horyzontalnej (poziomej) można mówić w nawiązaniu do instytucji rozliczenia wspólnego małżonków oraz osób samotnie wychowujących dzieci¹³.

Rozliczenie wspólne jest konstrukcją korzystną w szczególności dla osób samotnie wychowujących dzieci oraz tych małżeństw, w których jedno z małżonków nie osiąga dochodu, lub gdy dochody małżonków znajdują się w różnych przedziałach opodatkowania. Analiza danych liczbowych dotyczących funkcjonowania instytucji rozliczenia wspólnego w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 1992 - 1998 (por. tabela 2) pozwala zauważyć, że liczba podatników korzystających z tej formy rozliczenia systematycznie wzrastała i porównując lata 1998 i 1992 można mówić o (prawie) jej potrojeniu. Równocześnie trzeba odnotować, że liczba ta była znacząca, co potwierdza wskaźnik udziału liczby podatników rozliczających się wspólnie w ogólnej liczbie podatników. Wielkość ta systematycznie wzrastała w całym analizowanym okresie 1992 - 1998, przy czym w roku 1997 przekroczyła 40 proc.

Zakres korzystania przez podatników z możliwości rozliczenia wspólnego potwierdza zasadność tej protekcji, w szczególności wobec braku innych rozwiązań prorodzinnych w systemie podatkowym. Wskazane rozwiązanie, co prawda w sposób uproszczony (poprzestając na rozróżnieniu gospodarstw domowych na jedno- i wieloosobowe), ale zmierza do uwzględniania zdolności podatkowej obciążanych osób fizycznych.

Rozważając problem opodatkowania dochodu w aspekcie zachowań konsumentów odnotować trzeba, że rozwiązania podatkowe mogą zawierać ulgi związane z określonymi kierunkami wydatkowania dochodu. Celem preferencji jest stymulacja pożądanych zachowań konsumentów, bądź/i protekcja określonych obszarów konsumpcji.

W aktualnych rozwiązaniach w zakresie podatku dochodowego od osób fizycznych w Polsce „nagradzane” (lub chronione) są przede wszystkim następujące kierunki wydatkowania środków:

- na cele mieszkaniowe,
- związane z edukacją (własną podatnika bądź jego dzieci),
- związane z ochroną zdrowia.

Szczegółowa analiza wykorzystania ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 1994 - 1998 (por. tabela 3) pokazuje znaczne zróżnicowanie w tym zakresie. Najbardziej powszechny charakter w rozpatrywanym okresie posiadała ulga z tytułu wydatków mieszkaniowych, począwszy od roku 1996 około jednej czwartej podatników korzystało z tej preferencji. Jak zauważono, wiele czynników wpływa na decyzje konsumentów, analizowany materiał liczbowy uprawnia jednak do sformułowa-

¹² Por. J. Supińska, *Spółeczny wymiar reform podatkowych?*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 5 - 6.

¹³ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dziennik Ustaw 1993, Nr 90, poz. 416 (z późniejszymi zmianami), art. 6.

Tabela 2

Rozliczenia wspólne w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 1992 - 1998

Lp.	Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
1	Liczba podatników ogółem (w tys.)*	21 543,2	22 162,4	22 154,9	22 897,6	23 454,6	23 496,8	23 859,0
2	Liczba podatników rozliczających się wspólnie (małżonkowie, osoby samotnie wychowujące dzieci):							
2a	– w tys.	3 520,1	6 063,7	6 547,0	8 137,4	8 990,9	9 737,1	10 105,7
2b	– procent ogółu podatników	16,34	27,36	29,55	35,54	38,33	41,44	42,36
2c	– dynamika: rok poprz. = 100		172,26	107,97	124,29	110,49	108,30	103,79

* Liczba obejmuje podatników opłacających podatek dochodowy na zasadach ogólnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Tabela 3

Wykorzystanie wybranych ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 1994 - 1998

Lp.	Wyszczególnienie	1994	1995	1996	1997	1998
1	Liczba podatników korzystających z ulg ogółem:					
1a	w tys.	5 029,4	8 952,3	11 444,7	9 658,4	9 043,8
1b	procent ogółu podatników	22,70	39,10	48,79	41,11	37,91
2	Rodzaj ulgi:					
2a	wydatki rehabilitacyjne					
	A	1,00	1,40	2,63	4,05	3,80
	B	2	6	13	16	14
2b	wydatki mieszkaniowe					
	A	64,13	53,41	50,90	68,96	72,22
	B	146	210	248	283	273
2c	wydatki na odpłatne kształcenie dzieci					
	A	2,30	0,91	1,42	2,00	1,90
	B	5	4	7	8	7
2d	wydatki na zakup przyrządów i pomocy naukowych					
	A	-	4,32	5,89	5,49	4,24
	B	-	17	29	22	16
2e	wydatki na odpłatne doksztalcenie i doskonalenie zawodowe podatnika					
	A	9,23	7,23	6,97	5,60	4,28
	B	20	29	34	23	16
2f	wydatki na odpłatne świadczenia zdrowotne					
	A	-	-	-	11,46	13,02
	B	-	-	-	47	49

A – udział podatników korzystających z danej ulgi w ogólnej liczbie podatników korzystających z ulg (w %),

B – liczba podatników korzystających z danej ulgi przypadająca na 1000 podatników.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

nia wniosku, że ulga podatkowa z tytułu wydatków mieszkaniowych co najmniej sprzyja ich dokonywaniu. W zdecydowanie mniejszym stopniu wykorzystane były pozostałe rodzaje ulg, co nie koniecznie – w każdym przypadku – jest argumentem podważającym ich zasadność, czy też poprawność konstrukcji.

Rozważana problematyka redystrybucyjnych i stymulacyjnych zadań podatku dochodowego od osób fizycznych wymaga uwzględnienia oczekiwań społecznych w tym obszarze.

Prowadzone systematycznie badania przez CBOS wskazują na wyraźną akceptację zasady progresywnego opodatkowania (por. tabela 4).

Złagodzenie obciążeń podatkowych dla najbardziej zamożnych nie tylko nie znajduje akceptacji społecznej, ale może prowadzić do pogłębienia różnic w poziomie zamożności różnych grup społecznych¹⁴. Jak pokazują powołane badania CBOS, oczekiwania społeczne w zakresie redystrybucyjnej roli podatków są ukierunkowane dokładnie przeciwnie do zakładanych w najbliższych latach zmian w systemie podatkowym.

Tabela 4

Podatek liniowy czy progresywny – rozkład odpowiedzi respondentów badań ankietowych CBOS: maj 1998, wrzesień 1998, lipiec 1999

Które z poniższych stwierdzeń jest bliższe Pana(i) poglądom?	Wskazania respondentów według terminów badań		
	V '98	IX '98	VII '99
	w procentach		
Podatki każdego powinny stanowić taki sam procent (część) jego dochodów – niezależnie od tego, ile ktoś zarabia i jaka jest jego sytuacja rodzinna	17	17	15
czy też: Podatki kogoś, kto więcej zarabia, powinny stanowić większy procent (część) jego dochodów, a podatki kogoś, kto mniej zarabia, powinny stanowić mniejszy procent (część) jego dochodów – niezależnie od tego, jaka jest sytuacja rodzinna tych ludzi	77	77	78
Trudno powiedzieć	6	6	7

Źródło: *Reforma podatkowa w opinii społecznej*, Komunikat z badań CBOS, Warszawa, lipiec 1999, s. 3.

3. ODDZIAŁYWANIE INSTRUMENTÓW PODATKOWYCH NA CENY ARTYKUŁÓW KONSUMPCYJNYCH

Konstrukcje podatkowe mają również wpływ na podstawowy ekonomiczny parametr wyborów konsumenckich, jakim są ceny. Przede wszystkim roz-

¹⁴ Na związek polaryzacji dochodów z systemem podatkowym wskazują badania prowadzone w Stanach Zjednoczonych, gdzie rozwiązania podatkowe wyraźnie uprzywilejowują bogatych, por. *Who pays? A Distributional Analysis of the Tax Systems in All 50 States*, Citizens for Tax Justice and the Institute on Taxation and Economic Policy, Washington, DC, 1998; za: S. Kozłowski, *Polaryzacja dochodów i bogactwa w Stanach Zjednoczonych*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 7.

patrzeć trzeba tutaj opodatkowanie obrotu. W tym zakresie obowiązują w Polsce: podatek od towarów i usług oraz podatek akcyzowy¹⁵.

Podatek od towarów i usług oparty jest na zasadach wielofazowego, „zaliczkowego” podatku od wartości dodanej. Jako podatek powszechny charakteryzuje się szerokim zakresem przedmiotowym i podmiotowym, natomiast głównym elementem stanowiącym o ciężarze tego podatku jest jego stawka.

W Polsce jako podstawową przyjęto stawkę równą 22% – trzeba uznać ją za bardzo wysoką. Dokonując porównania z analogiczną regulacją w krajach Europy Zachodniej zauważa się, że jedynie Dania i Szwecja stosują wyższą stawkę podstawową, bo wynoszącą 25%, a 22% posiada jeszcze tylko Finlandia. Natomiast wśród krajów o najniższych stawkach podstawowych VAT wymienić należy: Niemcy (16%), Hiszpanię (16%) i Portugalię (17%)¹⁶. Podkreślenia wymaga fakt, że stawka podstawowa, z uwagi na powszechność stosowania, wpływa na ogólny poziom cen. Zbyt wysoka – nie jest pożądana, gdyż wiąże się z ogólnym ograniczeniem możliwości konsumpcyjnych obywateli, w szczególności najmniej zamożnych¹⁷. Jeżeli zatem władza publiczna dąży do ochrony podstawowej konsumpcji gospodarstw domowych może stosować obniżone stawki VAT na artykuły „pierwszej potrzeby”.

W regulacjach podatku od towarów i usług ponad 200 różnych towarów (grup towarów i usług) korzysta z odmiennego potraktowania niż podstawowe, czyli bądź ze zwolnienia, bądź z obniżonej stawki. Protekcjami objęto głównie artykuły konsumpcyjne i usługi na rzecz ludności. Są to, między innymi: podstawowe artykuły żywnościowe, towary związane z ochroną zdrowia, towary dla dzieci, usługi w zakresie edukacji, ochrony zdrowia, usługi związane z rekreacją, kulturą i sportem, usługi bankowe i firm ubezpieczeniowych, usługi komunalne.

Zauważa się tutaj, że część usług zwolnionych z VAT to takie, które zabezpieczane są głównie przez podmioty publiczne – nieodpłatnie lub częściowo odpłatnie.

Obok wskazanych protekcji, mających w założeniu charakter trwałe¹⁸ stosowane są również przejściowe rozwiązania preferencyjne. Przede wszystkim trzeba wymienić budownictwo mieszkaniowe, które korzysta z czasowej protekcji w postaci stawki 7%, (okres obowiązywania kilkakrotnie przedłużano, obecnie ustalono do końca 2002 roku). Obniżona stawka 7% dotyczy znacznej ilości materiałów i usług budowlanych, a także sprzedaży obiektów budownictwa mieszkaniowego. W przypadku sprzedaży lokali mieszkalnych dokonywanej przez podatników prowadzących działalność gos-

¹⁵ Ustawa z 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, Dziennik Ustaw 1993, Nr 11, poz. 50 z późniejszymi zmianami.

¹⁶ Por. M. Majewicz, *Harmonizacja podatków pośrednich w Unii Europejskiej*, „Prawo Przedsiębiorcy” 1997, nr 27 - 28.

¹⁷ A. Gomułowicz, *Pośredni charakter podatku obrotowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, nr 3, s. 183 i n.

¹⁸ W ramach działań dostosowawczych do wymagań Unii Europejskiej zakłada się, m.in. docelowe opodatkowanie artykułów dla dzieci według stawki podstawowej.

podarczą w zakresie budownictwa mieszkaniowego lub usług mieszkaniowych stawka została obniżona nawet do poziomu 0%.

Porównując obszary objęte protekcyjnym opodatkowaniem w Polsce i w krajach Unii Europejskiej, nasuwa się spostrzeżenie, że w Polsce zakres ten jest szerszy, co zresztą stanowi swoistą konsekwencję bardzo wysokiej stawki podstawowej. Zauważa się również, że wszystkie kraje Unii Europejskiej, poza Danią, obejmują ulgowym opodatkowaniem podstawowe artykuły żywnościowe, w czym potwierdza się zbieżność polityki poszczególnych państw w zakresie osłony podatkowej podstawowej konsumpcji.

Obok powszechnego opodatkowania konsumpcji stosowane jest również obciążenie selektywne – przy pomocy podatków tradycyjnie nazywanych akcyzami. Rozpatrując podatek akcyzowy w funkcjach pozafiskalnych, w szczególności w powiązaniu z zachowaniami konsumentów, trzeba zauważyć, że może on być nakładany na:

- dobra, których nadmierna konsumpcja nie jest pożądana społecznie (alkohol, wyroby tytoniowe, hazard),
- dobra, których konsumpcja powoduje dodatkowe koszty społeczne (wyroby ropopochodne),
- dobra, na których oszczędnej konsumpcji zależy władzy publicznej (np. w aspekcie ochrony środowiska),
- dobra, które w danym miejscu i czasie uznane są za luksusowe.

W kontekście prowadzonych rozważań szczególną uwagę należy zwrócić na obciążenie tzw. wyrobów luksusowych. Powszechne opodatkowanie konsumpcji jest pobraniem niesprawiedliwym. Równe, co do kwoty, obciążenie wszystkich nabywców określonych dóbr bez względu na ich sytuację ekonomiczną, jest faktycznie obciążeniem regresywnym. Niesprawiedliwość tę mają łagodzić, między innymi, podatki nałożone na dobra luksusowe. Zakładając, że dobra te nabywają głównie zamożni konsumenci, stosowane tutaj opodatkowanie obciąża tylko najbardziej zamożne grupy społeczne¹⁹. Uzasadnienie to, podobnie jak samo bardzo wysokie obciążenie wyrobów luksusowych jest jednak co najmniej dyskusyjne. Wynika to, po pierwsze z trudności w sprecyzowaniu kryterium klasyfikacyjnego dla towaru luksusowego czy ponadstandardowego. Po drugie, znaczne zwiększenie cen określonych dóbr, drogą inkorporowania w nie bardzo wysokiego podatku, powoduje ograniczenie kręgu nabywców. W ten sposób wybrane dobra stają się niedostępnymi dla grup mniej zamożnych, co nie sprzyja wzrostowi aspiracji konsumpcyjnych oraz kształtowaniu pożądanego modelu konsumpcji.

Obowiązujący w Polsce podatek akcyzowy podporządkowany jest przede wszystkim zadaniom fiskalnym. Wynika to już z samej techniki jego obliczania. Wyroby obciążone akcyzą podlegają również opodatkowaniu podatkiem VAT, czyli ma tutaj miejsce zjawisko podwójnego opodatkowania tej samej podstawy podatkowej oraz pobór podatku od podatku²⁰.

¹⁹ P. M. Gaudemet, J. Molinier, *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000, s. 518.

²⁰ Por. T. Famulska, *Zjawisko podwójnego opodatkowania i podatku od podatku*, „Przegląd Podatkowy” 1999, nr 1.

Zakres wyrobów obciążonych w Polsce akcyzą jest dosyć szeroki. Obok niekwestionowanych wyrobów alkoholowych, tytoniowych, ropopochodnych i związanych z hazardem, znalazły się tutaj, między innymi samochody osobowe, sprzęt elektroniczny wysokiej klasy, kamery wideo, środki upiększające i wyroby perfumeryjne. Warto w tym miejscu odnotować pewną prawidłowość: im poziom rozwoju gospodarczego danego kraju jest niższy, tym szerszy jest zakres opodatkowanego akcyzą spożycia²¹.

Podsumowując rozważania obejmujące problematykę podatkowych determinant zachowań konsumentów wskazania wymagają dwa zasadnicze rodzaje powiązań instrumentów polityki podatkowej z zachowaniami konsumentów:

- oddziaływanie o charakterze ogólnym,
- oddziaływanie o charakterze selektywnym.

Pierwsze powiązanie powstaje przez samo powołanie, funkcjonowanie podatku, niezależnie od tego czy władza nakładająca dany podatek je rozważa. Chodzi tutaj przede wszystkim o wpływ podatków na poziom dochodów i ich strukturę oraz na ogólny poziom cen, co w istotnym stopniu przesądza o możliwościach konsumpcyjnych gospodarstw domowych.

Oddziaływanie o charakterze selektywnym obejmuje preferencje (rzadziej sankcje) względem określonych kierunków konsumpcji. W warunkach gospodarki rynkowej decyzje konsumenckie dokonują się przede wszystkim według reguł rynkowych, władza publiczna może jednak dążyć do wywołania pożądanych wyborów konsumentów, a także chronić określone obszary konsumpcji, drogą odpowiedniego kształtowania szczegółowych rozwiązań podatkowych.

W tym miejscu podkreślenia wymaga obiektywny charakter funkcji podatków: skoncentrowanie się przez władzę publiczną na zadaniach fiskalnych podatku nie oznacza, że przestanie on być instrumentem spełniającym rolę redystrybucyjną. Stąd nawet w sytuacji, gdy władza publiczna rezygnuje z możliwości wykorzystywania podatku jako instrumentu stymulującego pożądane zachowania podatników (oddziaływanie selektywne), powinna rozważyć pozafiskalne skutki stosowania określonych konstrukcji podatkowych (oddziaływanie ogólne) i ocenić je w kontekście założeń realizowanej, czy też deklarowanej, polityki.

TAX CONDITIONING OF CUSTOMER MARKET BEHAVIOUR

S u m m a r y

To sum up the remarks on tax determinants of customer behaviour, two main kinds of connections between tax policy instruments and customer behaviour need to be pointed out:

- effect of a general character,
- effect of a selective character.

²¹ A. Komar, *Systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa 1996, s. 73.

The first connection is created by the sole aim and functioning of tax, whether or not considered by the authority imposing it. It is chiefly the influence of taxes on the income level and on the general level of prices, which by far determine the consumptive abilities of households.

The effect of a selective character embraces preferences (more often than sanctions) towards specific directions of consumption. In the conditions of market economy, consumers' decisions are taken for the most part according to market principles, while public authorities can pursue certain choices of consumers as well as protect certain areas of consumption by adequately shaping specific tax solutions.

One should emphasise the objective character of taxes: public authorities concentrating upon the fiscal tasks of taxes does not mean that tax will no longer be an instrument of a redistributive role. Therefore, even when public authorities resign from using tax as an instrument stimulating some desired behaviour of the tax-payers (selective effect), these authorities should consider the non-fiscal effect of applying specific tax constructions (general effect) and assess them in the context of the realised or declared policy.